

МЕДИЙНАТА ВЛАСТ КАТО ОСНОВЕН ПРОБЛЕМ НА КОНСТИТУЦИЯТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Христина Димитрова

Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

Резюме. „Четвъртата власт“ се оприличава в лицето на медиите, които обясняват на хората случващото се за процесите в дадена страна. В съвременното общество това се превръща в проблем, защото представлява своеобразен инструмент на властта и лост за контрол над нея. Единственият възможен вариант е преразглеждането и правилното описване на комуникационните права в Конституцията на Република България. От задължителна промяна се нуждаят по-конкретно правото на свободно изразяване на мнение, правото да се търси, получава и разпространява информация, правото на защита на личните данни и на личната неприкосновеност и правото на интелектуална собственост.

Keywords: right of opinion; right of information; personal data protection; right of intellectual ownership

Основната идея на разработката е да се представи влиянието на медийната власт в обществото в контекста на конституционните реалности. В средата на XVIII век Жан-Жак Русо изказва следното свое мнение: „Тези, които контролират мнението на един народ, контролират неговите действия“ (Ruso, 1762). Сто години по-късно изразът „четвърта власт“ се оприличава в лицето на медиите, защото те не само трябва да информират, но са длъжни да го правят точно и коректно. Понятието „четвърта власт“ всъщност е връзката между отношенията медийна и политическа власт. Според Джон Гълбрайт в съвременното общество тя все повече е власт над мисленето на хората и при това всички изследвания показват, че като социална реалност, тя има изключително динамична природа. Разкриват се и все по-нови технологични и организационни възможности медийната власт да се развива. Метафората на информационната власт като „четвърта“ е натоварена с функциите да бди над останалите три и като такава, да гарантира тяхната независимост една от друга. Основната задача на медиите се състои във възможността да кажат или премълчат определен проблем, т.е. да определят параметрите на позна-

ваемост на ежедневието на индивида. Това ги превръща в източник на нов тип власт. Тя не е нито задължаваща, нито санкционираща, а убеждаваща. Затова и медиите са търсен съюзник в реализирането или поне споделянето на общата власт в обществото. Те са тези, които обясняват на хората случващото се и от тях зависи как те ще разберат процесите в дадена страна, как ще ги оценят и ще реагират на тях. Уникалността на природата на медийните институции се състои във факта че от една страна, те отразяват дейността на другите институции и могат да им съдействат. От друга страна, медиите отразяват и разбиранията, вижданията, желанията и на самата им аудитория, т.е. те изпълняват ролята на обратна връзка. Именно огромното обществено мнение, което отразяват и на което могат да влияят, е начинът, по който се случва опорочаването на свободата на медиите у нас. То е в упадък и единствено Конституцията може да коментира ролята на голямата неяснота, с която не можем да се преборим по силата на закона. Имаме достатъчно много разпоредби, чрез които могат да се уредят едни от най-важните въпроси, а именно „правото на свободно изразяване на мнение“, „правото да се търси, получава и разпространява информация“, „правото на защита на личните данни и на личната неприкосновеност“ и „правото на интелектуална собственост“.

Правото на свободно изразяване на мнение

Днес общественото мнение е новият идол. В демократичните общества личности и институции се „консултират“ с общественото мнение. В него има условия за свободно изразяване на мнения и оценки. С повишаване на образователното и културното равнище голяма част от хората засилват социалната си активност. Изследванията на общественото мнение днес са важен елемент от демократичния процес. Те осигуряват на управляващите информация за състоянието на обществото, т.е. обратната връзка. Гарантират и включването на повече гласове в обществената дискусия при решаването на важни проблеми, т.е. в този смисъл, те са важни елементи на управлението на обществото и съществено условие за неговата активност. От древността до днес оценките за ролята, мястото и значението на общественото мнение в живота на хората са доста нееднозначни и противоречиви – от „глас народен – глас Божий“ до „глас народен – глас на глупаците“. До ден-днешен все още няма общоприета дефиниция. Още в древногръцките градове-полиси авторитетът на общественото мнение, като морална и административна присъда, е бил много голям. Хизиод описва респектиращата му функция като санкция, която регулира и управлява поведението на хората в обществото. В древността общественото мнение се е свързвало с божественото начало. Сенека казва: „Вярвай ми, гласът на народа е свещен“ (Seneca, 1917). През вековете се проправя път обаче и на друго мнение – „глас народен – глас на глупаците“. Монтен говори за неспособността на тълпата да оценява вели-

ките хора и дела. Хегел казва, че „общественото мнение заслужава както уважение, така и презрение“ (Hegel, 1972).

По отношение на съвременните определения най-общо е разбирането, че общественото мнение е необходимият пазител на интересите на обществото. Факт е, че медиите се стремят към по-голяма власт, но освен това те са и филтър на истината, на мненията и оценките, на обясненията и аргументите. Те са призвани да бъдат коректив на властта и в огромна степен да участват в процеса на формиране на общественото мнение, настроение и вкусове. Проблем възниква, когато медиите отидат отвъд тези дейности и престанат да ги изпълняват, когато партийната демокрация бива изместена от медийната демокрация. Затова проблемът за диалога на медии и власт е изключително сериозен и той невинаги е такъв, че да помага за изграждане на едно демократично общество. Упражняването на власт, подчиняването на едни на волята на други е неизбежно в съвременното общество и „нищо, каквото и да е то, не може да се осъществи без власт“ (Galbraith, 1993), пише в книгата си „Анатомия на властта“ Джон Гълбрайт. Значителна част от успешно упражняваната власт е зависима от манипулирането с общественото съзнание, което е опит за прикриването ѝ. Като пример Гълбрайт посочва внушенията, че в една демокрация цялата власт принадлежи на народа. Интересни са въпросите в каква степен медиите се включват в новите властови структури. За мнозина медиите са част от анатомията на демокрацията и съвременна демокрация без тях не е възможна именно заради способността им да наблюдават властта. От друга страна обаче, медиите винаги биват използвани за политически кампании, конфликти и други. За обикновения потребител медията е бойното поле на политическия елит, от което той се чувства част, наблюдавайки го. Те са средство на власт, което политиката използва за своите цели, поставяйки ги на място, където да не ѝ пречи и вреди. От тази позиция, в която са поставени те, произтичат и много въпроси, свързани с това дали те все още са независима „четвърта власт“ и дали медиите ухажват властта, или властта – тях. Медиите задоволяват потребността ни да се чувстваме социално информирани, но доколко тази информация не е манипулирана от самата медия и колко от наистина важните новини са ни просто подхвърлени? Препятстването на изразяването на идеи в публичното пространство има история, която всъщност може да бъде разглеждана като история на преодоляването на цензурата. Правото на мнение е право от първото поколение, което има защитен характер, тъй като гарантира интересите на личността спрямо държавата. Правото на мнение може да бъде нарушено чрез цензура. Тя е забранена изрично в чл. 40, ал. 1 на основния закон – „Печатът и другите средства за масова информация са свободни и не подлежат на цензура“. Най-общо цензурата може да бъде дефинирана като ограничение на правото на мнение в неговите различни проявни форми – свобода на словото, свобода на печата и свободата на елек-

тронните масмедии. Цензурата е административна процедура по забрана за разпространение на информация.

Ограничението спрямо изказвания, които съставляват призови към разпалване на вражда, е основано на заложените в Конституцията ценности, като търпимост, взаимно уважение, както и на забраната да се пропагандира омраза на расова, национална, етническа или религиозна основа. Това ограничение не отказва защита на многообразието от противопоставящи се едно на друго мнения. Самата същност на правото свободно да се изразява и разпространява мнение, има за своя предпоставка ценността на конкуренцията на идеи и противопоставянето на различни гледни точки.

Правото да се търси, получава и разпространява информация

Правото на достъп до информация е като правото на живот, правото на свобода и сигурност, правото на здравеопазване, образование и т.н., както е записано в чл. 10 на Конвенцията за защита правата на човека и основните свободи. Може ли да се допуска злоупотреба с това право? В Конституцията на Република България правото да се получава и разпространява информация, е разписано като неотменимо човешко право, не се допуска злоупотребата с него, нито упражняването му, ако това накърнява права или законни интереси на други. Но няма да намерим изричен текст, който да санкционира нарушаването, по-точно престъпването на Конституцията. А в правовите държави, доколкото ни е известно, престъпването на върховния закон, нарушаването на неговите разпоредби е въздигнато в престъпление срещу държавността. Основно право на всеки гражданин на демократичната държава е да получава информация за функционирането на органите на властта и техните решения и/или намерения за предприемане на мерки в различните области на обществения живот. Означава също и определени задължения на държавата/организацията към нейните граждани/членове. На практика, осигуряването на достъпа до информация изисква наличието на законови гаранции, ясни институционални механизми за управление на информацията, които да могат да приложат изискваното от закона и независим съдебен контрол над спазването на гаранциите и функционирането на механизмите, осигуряващи достъпа до информация.

В недалечното минало, по време на комунистическия режим в страната, медиите и журналистите са били заставяни да следват определен тип на работа, но днес можем да говорим за „скрито“ въздействие върху тях. „Скрито“, защото по смисъла на демократичното общество натискът, цензурирането и дезинформацията са недопустими. Факт е обаче, че се прилагат. С други думи, промяната е привидна или се състои единствено във възможността за изказване на собствено и противоположно на съществуващото мнение, но отново не без застъпничество от едни или други заинтересувани, обвързани с

определени политически и икономически кръгове лица – „силните на деня“. Подобни са наблюденията на не един и двама изследователи на медийната картина у нас. „Сега собственици и редактори на медии и политици ни казват да казваме, че имаме свобода на словото и печата“ (Chaldakov, 2007), отбелязва в статията си „За медиите, славеите и гарвана“ Георги Чалдъков. А колкото до правото на гражданите на Република България за достъп до обществена информация, то е регламентирано в отделен Закон за достъп до обществена информация. Според него (обществена информация) е всяка информация, свързана с общественния живот в Република България и даваща възможност на гражданите да си съставят собствено мнение относно дейността на държавните органи, органите на местно самоуправление и свързаните с тях институции. Все по-убедително назрява и разбирането, че информацията е основно човешко право. Според чл. 41 от Конституцията на Република България всеки има право да търси, получава и разпространява информация. Осъществяването на това право не може да бъде насочено срещу правата и доброто име на другите граждани, както и срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала. Гражданите имат право на информация от държавен орган или учреждение по въпроси, които представляват за тях законен интерес, ако информацията не е държавна или друга защитена от закона тайна или не засяга чужди права.

През последните 20 години светът на медиите напълно се промени, като се въведоха изцяло нови понятия, като например конвенционални и неконвенционални медии. Конвенционалните медии са традиционните медии, тези, които съществуват отдавна и за които е налична правна уредба. Тук попадат печатните медии, радиото и телевизията. Неконвенционалните медии са уеб базираните медии, чрез които се осъществява уеб комуникацията. Според някои експерти това са само уеб сайтовете, а според други в тази категория се включват и социалните мрежи, и блоговете. Съществува дори класификация на медиите на такива, които са офлайн, тоест извън мрежата, и такива, които са онлайн. Няма съмнение, че различните видове онлайн комуникация все повече увеличават влиянието си като източник на информация. Най-общо казано, всички те – от електронните издания на офлайн медии до личните блогове и социалните мрежи, изпълняват основната функция на масмедииите – повдигат актуални въпроси от политическата, обществената и други сфери на публичния живот и обръщат вниманието на читателите си върху тях. А значимостта им се увеличава заедно с нарастващия брой потребители в интернет. Ако се вгледаме в характеристиките на онлайн съдържанието обаче, разликите между традиционните („стари“) и т.нар. „нови медии“ се състоят не само в липсата на правен регламент за вторите. Първите спазват журналистическите стандарти (или най-малкото са длъжни да го правят), т.е. трябва да бъдат обективни, да посочват източниците си, да представят всички глед-

ни точки. За разлика от тях блогърите и останалите представители на новата журналистика са свободни да изразят личното си мнение, било то и на цената на небалансирана информация, смесвайки фактите и коментарите, тъй като нямат задължение да бъдат обективни и да спазват правилата на етичния кодекс на българските медии например. Засега комуникацията чрез неконвенционалните или онлайн медиите не е регламентирана по никакъв начин. Това е сериозна празнота, още повече в контекста на факта, че изразяването на мнение в интернет, търсенето и разпространяването на информация там е упражняване на комуникационните права на гражданите в пълен обем.

Правото на защита на личните данни и на личната неприкосновеност и правото на интелектуална собственост

Важността на информацията е неизменна от момента на възникване на човека. Необходимата му информация е от различно естество, но също толкова значима, както и за съвременния човек. С развитието на цивилизацията информацията става все по-важна, тъй като по своята същност винаги е била, и и ще бъде основно средство, чрез което субектът се ориентира в обкръжаващата среда.

Множеството регистрирани сигнали човекът обединява в група или масив, които се дефинират като данни. Тези данни обаче трябва да се разпознаят, т.е. да се преобразуват в известни на съзнанието понятия. Животът на личността може да бъде представен като съвкупност от факти. Те са част от социалната реалност. Когато фактите се констатираят като проявили се, осъществени реално, те се отчитат като данни. Данните са установените реални факти. Данните може да се съобщят или да не се съобщят, да се затаят. Съобщаването на данните е осведомяване, те се предоставят като сведения – свеждат се до знанието на отделния човек или на други хора. Знанието за фактите представлява информация.

Понятията „данни“ и „информация“ се употребяват често в нашето ежедневие. В зависимост от контекста, в който се използват, значението и употребата на тези думи са различни. Както данните, така и информацията са вид от знания или нещо, което се използва за постигане на знания. Но въпреки че те се използват взаимозаменяемо, има много различия между значенията на тези две понятия. *Данните* се отнасят до сведения от най-ниската абстрактност или сурови входни факти, които, когато се обработват, създават един смислен резултат. Те съществуват в група данни или като самостоятелни данни, които имат количествени и качествени атрибути и променлива ценност, докато информацията обикновено съществува като преработен резултат на данни. Още по-конкретно казано, тя е знание, получено от данни, което може да се използва в много области на живота. *Информацията* може да бъде психичен стимул, възприятие, представа, знание или дори инструкция, а данните са факти,

статистики, обекти, които в компютърните термини се приемат като символи, знаци или номера. Те са input за системата, след който се създава смислено тълкуване или аргументи. Също така информацията може да бъде обяснена и като вид разбиране и познание за факти, концепции или всичко друго релевантно към определена тема, които се обменят между хората. Тези основни определения пораждат един фундаментален въпрос за правното значение на данните и информацията от тях – дали всичките създадени или събрани данни могат да съществуват, без да съществува определена цел за тяхното събиране, обработване или съхраняване.

Идеята за защита на данните става належаща в началото на 70-те години на XX век, което означава нов вид защита в сравнение с по-ранни основни права на човека. Създадената нова среда, в съответствие и с първичните регламенти за защита на данните, се прилага спрямо физическите лица не само по отношение на определени типове данни (портрет, звукозапис) или чувствителните данни, но се въвеждат определения за пълен обхват на понятието лични данни и необходима защита.

В по-близкото минало в доста държави се приемат и закони, които защитават гражданите от публикуването на техни лични данни. От края на 1960 г. до 1980 г. редица страни, предимно в Европа, установиха законодателство, насочено към контролиране на използването на лична информация от публични институции, което изчерпателно регулира правителствения, но не и частния сектор.

Развитието на информационното общество извежда на преден план регулиране на отношението информация – сигурност. В международен план в Европейската общност се разработват мерки за осигуряване на защита на личните данни. На тяхна основа отделните държави, включително и Република България, установяват законова уредба за защита на личните данни, респективно на личната информация.

През 1981 г. Съветът на Европа приема конвенция № 108 за автоматизираната обработка на лични данни. Тази конвенция отразява принципите за коректност към личните данни, като определя правила за трансгранично прехвърляне на лични данни и създава механизми за международно сътрудничество.

Европейската система за защита на правото на достъп до обществена информация се основава на Директивата 95/46 ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 24 октомври 1995 година за защита на физическите лица при обработването на лични данни и за свободното движение на тези данни. Тя бележи важен исторически етап в развитието на защитата на личните данни в Европейския съюз. Директивата утвърждава две от най-старите и еднакво важни цели на процеса на европейска интеграция: от една страна, защитата на основните права и свободи на физическите лица, и по-специално на основно-

то право на защита на личните данни, а от друга — изграждането на вътрешния пазар, в този случай и свободното движение на лични данни.

Бързото развитие на технологиите, усъвършенстване на начините за събиране на лични данни, нарастващото използване на процедури, позволяващи автоматичното събиране на данни, използването все повече лични данни от държавните органи за различни цели, като например проследяването на лица при епидемия от заразна болест, за по-ефективното предотвратяване и борба срещу тероризма и престъпността, при управлението на схеми за социална сигурност или за целите на данъчното облагане, създадоха нови предизвикателства за законодателство на ЕС за защита на данните.

Договорът от Лисабон предостави на ЕС допълнителни средства за постигането на тази цел: Хартата на основните права, в чийто член 8 правото на защита на личните данни се признава като основно човешко право, стана правно обвързващ инструмент и бе въведено ново правно основание, което позволява установяването на всеобхватно и съгласувано законодателство на ЕС за защитата на физическите лица по отношение на обработката на личните им данни и за свободното движение на тези данни. По-конкретно, новото правно основание позволява на ЕС да урежда в рамките на един правен инструмент защитата на лични данни, включително в областта на полицейското и съдебното сътрудничество по наказателно-правни въпроси.

Първата насока на държавната политика по защита на личната информация е определянето на целите и начините на обработка на личните данни. Самото обработване на лични данни се установява като необходимо средство за постигане на информация, като цел. Затова е нужно да се определят както правомерните цели, така и правно позволените средства, начините на обработване на лични данни. Ако личните данни се обработват не по определения начин и за различни от определените цели, ще има неправомерно обработване. Правилата относно целите и начините на обработване са установени като гаранция срещу това. Субектите, които се явяват задължени лица за защита на личните данни, са всеки администратор и обработващ на тези данни и според чл. 3, ал. 1 на ЗЗЛД администратор на лични данни е физическо или юридическо лице, както и орган на държавната власт или на местното самоуправление, който сам или съвместно с друго лице определя целите и средствата за обработване на личните данни.

Основният нормативен акт, който регламентира защитата на авторските права, свързани със създаването и разпространението на произведенията на литературата, изкуството и науката, е Законът за авторското право и сродните му права. Авторското право възниква със създаване на произведението, което означава, че не е необходима регистрация или друго действие, както например защитата на други обекти на интелектуална собственост, като патенти, търговски марки, промишлени дизайни и др. В САЩ например става след

вписване на възникналото право в регистър, като наличието му се удостоверява със знака върху произведението. В България поставянето на този знак е само възможност, от която не произтичат правни последици. Авторското право възниква за автора – физическо лице или няколко лица, освен ако произведението не е създадено в рамките на трудово правоотношение, в който случай авторското право възниква за работодателя. Разпоредбата обаче е диспозитивна, т.е. позволява на страните да договорят и друго. Съдържанието на авторското право се състои в редица правомощия, които целят да позволят на автора да се възползва от създаденото от него произведение и да възпрепятстват използването му от лица, които не са носители на правото.

Интернет пиратството (онлайн и доставка на пиратски стоки) стана най-сериозният проблем с авторското право в България. Вярно е, че съществува проблемът с уличното пиратство на материали (най-вече записани CD и DVD), но той изглежда незначителен до интернет пиратството. Бизнес софтуер общността продължава да изпитва проблеми с пиратството на крайния потребител и запамятаването на твърди дискове. Обезпокоително е, че България предприе важна стъпка назад в законодателните си усилия за спиране на интернет пиратството, когато съдът през 2008 г. постанови като противоконституционна наредбата, която изпълнява задълженията на България в ЕС за запазването на данни. Това означава, че няма начин за правоприлагащите органи да получават от интернет доставчиците на услуги необходимите данни, свързани с идентифицирането на евентуални нарушители. Наложително е правителството да улесни и подкрепи зараждащите се дискусии между сектора на авторското право и ISP общността (интернет доставчиците на услуги) за развитие на мерки за сътрудничество за спиране на интернет пиратството.

Заклучение

Медиите са основен източник на информация, а това означава, че придобиват огромно значение за нормалното функциониране на обществото. В условията на нарастващо информационно свръхпредлагане медиите днес са изправени пред предизвикателството така да организират своите послания, че да улесняват публиката в нейната ориентация в потока от информация. Но по-важното в случая е те да се възползват от огромната мощ и сила, която имат в полза на обществото, да покажат, че са способни да предават картината на действителността, а не изкривеното ѝ подобие, да разкриват несправедливости, корупционни практики, нечисти схеми в интерес на обществото. Още по-важна е обаче задачата им да открият пътя към независимост и да са единни при тълкуването на това понятие. В противен случай податливостта им на натиск от страна на властта ще става все по-голяма, зависимостта им от „силните на деня“ ще расте и няма да се сложи край на формулата се в последните години порочна практика да се нагаждат към действащото статукво.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Rousseau, J. (1762). *Du contrat social ou Principes du droit politique* [Русо, Ж. (1762). *За общественния договор, или принципи на политическото право*].
- Galbraith, J. (1993). *Anatomy of power*. Hristo Botev [Гълбрайт, Дж. (1993). *Анатомия на властта*. Христо Ботев].
- Seneca (1917). *Seneca's Epistles 1 – 65*. Harvard University Press. [Seneca. (1917). *Диалозите на Сенека 1 – 65*. Харвардски университет].
- Hegel, (1972). *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Frankfurt/Main, [Хегел. (1972). *Философия на правото*. Франкфурт/Майн].
- Chaldakov, G. (2007). *Za mediite, slaveite i garvana. LiterNet*, 7 (92). [Чалдъков, Г. (2007). *За медиите, славейте и гарвана, Литер нет*, 7 (92)].

THE MEDIA POWER AS A MAJOR PROBLEM OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF BULGARIA

Abstract. The “Fourth power” is associated more with the media, which explain to people what is happening in the respective country. In the modern society this is turning into a problem, because it appears to be a governors tool and in the same time – tool for control over the governors. The only possible solution is to reconsider and describe properly the communication rights in the Bulgarian Constitution. There have to be precisely described the rights for freely expressing personal opinion; for freely browsing, gathering and sharing information; for protecting personal data; for independence of self and for intellectual ownership.

✉ **Ms. Hristina Dimitrova**

Varna Free University “Chernorizets Hrabar”

9007 Varna, Bulgaria

E-mail: xristina.d@abv.bg